

Nr 133

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående vissa organisationsfrågor inom skolväsendet m. m. jämte i ämnet väckta motioner.

(2:a avd.)

I propositionen nr 131 har Kungl. Maj:t under åberopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 1 april 1960 föreslagit riksdagen att dels bemyndiga Kungl. Maj:t att fastställa gymnasiets linjeorganisation vid högre allmänt läroverk även i vad avser försöks-gymnasielinjer, dels bemyndiga Kungl. Maj:t att i huvudsaklig överens-stämmelse med vad departementschefen i propositionen förordat meddela ändrade bestämmelser om behörighetsvillkoren för rektorstjänster vid det obligatoriska skolväsendet samt i anslutning därtill vidtaga övriga erforderliga författningsändringar, dels ock medgiva, att den Kungl. Maj:t och kronan tillhöriga, för högre allmänna läroverket i Haparanda disponerade fastigheten, tomten nr 1 i kvarteret Lärkan med därå uppförda läroverks-byggnader, må på av departementschefen förordat villkor utan vederlag överlätas till Haparanda stad.

I samband härmed har utskottet till behandling förehaft vissa i det följande redovisade motioner.

I propositionen lämnas först en kortfattad redogörelse för den under skolöverstyrelsens ledning pågående försöksverksamheten med nioårig enhetsskola samt den pedagogiska försöksverksamheten vid vissa andra skol-former.

I ett andra avsnitt upptages till behandling vissa problem rörande organisationen av gymnasier i kommuner, där rekryteringsunderlaget till huvudsaklig eller väsentlig del utgöres av elever från försöksskolornas hög-stadier.

Behörighetsvillkoren för rektorstjänster vid det obligatoriska skolväsen-det upptages som tredje spörsmål och förslag om vissa ändringar av nu gällande behörighetsbestämmelser framlägges.

Slutligen föreslås, att en staten tillhörig läroverksfastighet i Haparanda stad skall överlätas till staden.

I den mån redogörelse för innehållet i propositionen nr 131 icke lämnas i det följande får utskottet hänvisa till propositionen.

1:o) **Den allmänna försöksverksamheten.** I avsnitt I av propositionen lämnar *departementschefen* ett kortfattat referat av skolöverstyrelsens redogörelser avseende försöksåret 1958/59 dels beträffande försök av olika slag inom de äldre skolformerna, dels ock beträffande försöksverksamheten med enhetsskola och kommenterar dessa redogörelser på speciella punkter.

Departementschefen har därvid i huvudsak anfört följande.

Vad först beträffar försöksverksamhetens kvantitativa omfattning kan noteras, att antalet kommuner, som anslutit sig till försöksverksamheten med enhetsskola, ökat från 96 läsåret 1957/58 till 142 läsåret 1958/59. Antalet i verksamheten deltagande elever har därvid stigit från närmare 142 500 till drygt 194 000. Av sistnämnda antal var omkring 30 000 högstadieelever. Enligt hittills tillgängliga uppgifter för innevarande läsår pågår försöksverksamhet i 217 kommuner med sammanlagt cirka 266 000 elever.

Alltsedan igångsättandet av försöksverksamhet med enhetsskola har lärarfrågan varit ett mycket angeläget och centralt problem. Lärarsituationen, främst beträffande högstadiet, är ännu långt ifrån tillfredsställande. Inte fullt hälften (46 procent) av lärarna i läroämnena på detta stadium besitter formell kompetens. Överstyrelsen konstaterar dock för läsåret 1958/59 en viss ökning av antalet filosofie magistrar med lärarutbildning och folkskollärare med vidareutbildning. Som jag i propositionen 1959: 62 uttalade kommer också där angivna vidareutbildningskurser att avsevärt öka tillgången på för högstadieundervisning behöriga lärare i läroämnena från och med innevarande läsår. Det är dock oundgängligen nödvändigt att lärarfrågan, särskilt då högstadiets, förblir föremål för största uppmärksamhet.

Ett annat spörsmål av särskilt intresse är vilka ändringar i fråga om ämnes-, linje- och grenval på högstadiet eleverna gjort under pågående läsår. Av de omkring 30 000 eleverna på detta stadium läsåret 1958/59 har sammanlagt cirka 530 ändrat sina val i nämnda hänseenden. I årskurs 7 och 8 har det oftast varit fråga om en övergång från två främmande språk till ett och från ett till inget. I årskurs 9 åter har ändringarna, fränsett grenbytena i 9 y, så gott som uteslutande inneburit en övergång till en teoretiskt mindre krävande linje än den först valda. Till stödundervisning åt omkring 260 av dessa elever har skolöverstyrelsen beviljat statsbidrag med inemot 15 500 kronor. Jag vill i detta sammanhang erinra om att särskilda medel till stödundervisning vid övergång till annan studieriktning anslagits från och med budgetåret 1958/59.

Beträffande den inte mindre viktiga frågan om elevernas tillval av ämnen och linjer på enhetsskolans högstadium kan konstateras, att tillvalet av två främmande språk i årskurs 7 under femårsperioden 1954/59 ökat, för pojkar från 37 till 42 procent och för flickor från 48 till 52 procent. Den andel pojkar, som under samma femårsperiod valt den gymnasieförberedande linjen i årskurs 9, har varit nära nog oförändrad, cirka 16 procent, medan däremot flickornas andel ökat från 21 till 23 procent.

Fortfarande är det en mycket obetydlig andel av de från årskurs 9 avgående eleverna, som direkt fortsätter vid fackgymnasier. Under nyssnämnda femårsperiod har detta varit fallet med endast mellan 0,2 och 0,5 procent av dessa elever. Som jag i förutnämnda proposition uttalade, torde

detta förhållande delvis bero på högstadiets nuvarande konstruktion. Jag framhöll där också, att frågan om utformningen av detta stadium är ett av huvudproblemen för skolberedningen. Vidare ifrågasatte jag om inte vissa modifikationer i syfte att underlätta fortsatta studier vid exempelvis tekniskt gymnasium borde övervägas från skolöverstyrelsens sida redan inom ramen för den nu pågående försöksverksamheten. Överstyrelsen har nu i sin tioårsrapport redogjort för ett intressant försök i denna riktning. Från och med läsåret 1958/59 provas nämligen i två kommuner (Södertälje och Timrå) en sådan avvikelse från timplansförebilden för 9 y, som avser att ge de elever, vilka är tekniskt-matematiskt begåvade men har mindre lust och fallenhet för språkstudier, en tekniskt inriktad studiegång, kallad gren 8 c. Tyngdpunkten förläggs alltså till studier i matematik, fysik och kemi. Skolöverstyrelsen har efter överläggningar med överstyrelsen för yrkesutbildning uttalat, att elev med kvalificerade betyg från gren 8 c bör kunna vinna inträde vid tekniskt gymnasium. I övrigt kan studierna leda till praktiska fackskolor eller annan tekniskt betonad vidareutbildning. En studiegång av nämnt slag, påbörjad redan i årskurs 8 och fortsatt på den yrkesförberedande linjen i årskurs 9, borde kunna bli en lämplig förutbildning för inträdessökande till tekniskt läroverk.

Närmare uppgifter huruvida inte i realiteten ett större antal elever än statistiken visar övergått till fackgymnasium, sedan de förvärvat för inträde erforderlig praktik, måste anses vara av stort värde för en bedömning av de ytterligare åtgärder, som kan behöva vidtagas för att även sådana gymnasiers rekrytering från enhetsskolan skall få den omfattning, som är ändamålsenlig och eftersträvansvärd. Frågan om en ökad övergång från de gymnasieförberedande skolorna till fackgymnasierna har också uppmärksamats av universitetetsutredningen i dess sjätte, nyligen framlagda betänkande. Åtgärder för att åstadkomma denna ökade övergång bör med det snaraste vidtagas. Jag återkommer till denna fråga i annat sammanhang.

Utformningen av den förberedande yrkesutbildningen och vad därmed hänger samman är ett annat spørsmål av synnerligen stor betydelse för enhetsskolans organisation. Enligt skolöverstyrelsens rapport visar utvecklingen en stark tendens mot att denna utbildning förläggas inom enhetsskolan, vilket visserligen medför en rad problem främst i vad avser utrustning och inredning av lokaler, lämpliga pedagogiska hjälpmedel och lärarfortbildning men samtidigt förenklar organisationen i stort. Jag vill kraftigt understryka nödvändigheten av att inte bara dessa frågor blir föremål för centralt intresse och effektiva åtgärder utan också, som skolöverstyrelsen framhållit, att utvecklingen inom hela frågekomplexet ingående följes, så att enhetsskolan så långt ske kan kommer att medverka till en god inriktning av yrkesutbildningen. För att detta skall kunna ske, är det angeläget, att även kommunernas skolledningar vid anordnandet av utbildningen beaktar behovet av och efterfrågan på utbildad arbetskraft inom skilda yrkesområden.

Jag vill också med några ord beröra skolöverstyrelsens redogörelse för försöksverksamheten av olika slag inom de äldre skolformerna. Den i 1958 års statsverksproposition, bilagan åttonde huvudtiteln, (s. 430 ff.), närmare angivna omläggningen av verksamheten i denna del, som ju framför allt syftar till en koncentration av verksamheten till vissa skolor, har av redogörelsen att döma redan blivit en realitet.

Av redogörelsen framgår, att den särskilda försöksverksamheten läsåret 1958/59 bedrivits vid fem högre skolor i syfte att pröva former för den högre skolans, speciellt gymnasiets, arbetssätt. Den avses skola omspänna en tid av minst tre år. Försöksuppgifterna har omfattat organisatoriska försök med bland annat ämneskoncentration, undervisningsmetodiska försök, vari exempelvis ingått försök med friare arbetsformer, med studieteknik och med införande av nya ämnen och kurser, samt ämnesmetodiska försök, varvid prövats t. ex. nya vägar inom uppsatsskrivning och försök med muntlig framställning. Vidare har tidigare försöksresultat bearbetats.

Med tillfredsställelse konstaterar jag, att skolöverstyrelsen planerar att publicera en sammanställning av de hittills vunna erfarenheterna av de mångåriga försöken beträffande bok- och bibliotekskunskap. Vad beträffar en del andra försök, som också pågått ett flertal år, ämnar överstyrelsen redovisa sammanfattningar av sina rön och erfarenheter.

Beträffande försöksverksamheten med muntlig framställning vill jag framhålla, att uppmärksamhet torde böra fästas på nödvändigheten av att i olika ämnen och i naturliga sammanhang ta vara på möjligheterna att öva eleverna i muntlig framställning på ett sådant sätt att denna inte blir betraktad som något självändamål.

Erfarenheterna från försöksverksamheten med studieteknik torde bli till omedelbar nytta inte minst för försöksgymnasierna. Jag finner önskvärt, att dessa erfarenheter resulterar i konkreta rekommendationer såsom komplettering till skolöverstyrelsens utgivna »Allmänna anvisningar för undervisning och fostran på skolans högstadium». I dessa framhålles nämligen bland annat, att vilka arbetsformer, som än användes, måste eleverna få vägledning och övning i en studieteknik, som passar för deras ålder och förhållanden i övrigt.

I detta sammanhang har utskottet till behandling förehaft två lika lydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Ragnar Bergh m. fl.* (I: 642) och den andra inom andra kammaren av herr *Nilsson* i Göingegården *m. fl.* (II: 790), i vilka hemställts, såvitt nu är i fråga, att riksdagen måtte hemställa om uppdrag åt 1957 års skolberedning att vid utformningen av högstadiet beakta i motionerna anförda synpunkter på språkundervisningen i gren 8 c för blivande elever i tekniskt gymnasium.

Beträffande motiveringen för det motionsvis framförda yrkandet får utskottet hänvisa till motionen II: 790.

Utskottet. I motionerna I: 642 och II: 790 har med anledning av den lämnade redogörelsen för försöket med gren 8 c inom 9 y anförts, att det icke kunde befinnas vara i överensstämmelse med de krav på språkkunskaper, som det moderna samhället ställer, att låta tekniskt begåvad elev vinna inträde på tekniskt gymnasium med otillräckliga kunskaper i språk. Kunskaper i både tyska och engelska vore nödvändiga för att elev vid fortsatta studier skulle kunna läsa och förstå facklitteratur.

Utskottet har med tillfredsställelse konstaterat att en utbildningsväg

prövas inom enhetsskolan för de mera ensidigt tekniskt-matematiskt begåvade eleverna och att elever med kvalificerade betyg från denna gren avses kunna vinna inträde vid tekniskt gymnasium. De erforderliga språkkunskaperna bör dessa elever enligt utskottets mening kunna förvärva vid en senare tidpunkt. Vid sådant förhållande finner utskottet icke skäl tillstyrka bifall till motionsyrkandet om uppdrag åt 1957 års skolberedning att vid utformningen av högstadiet beakta i motionerna anförda synpunkter i ämnet.

Utskottet hemställer alltså,

att motionerna I: 642 och II: 790, såvitt nu är i fråga, icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda.

2:o) Ombildning av högre allmänt läroverks gymnasium till försöksgymnasium. Kungl. Maj:t har, som inledningsvis redovisats, hemställt om riksdagens bemyndigande att fastställa gymnasiets linjeorganisation vid högre allmänt läroverk även i vad avser försöksgymnasier.

I detta sammanhang har utskottet till behandling förehått

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Ragnar Bergh m. fl.* (I: 642) och den andra inom andra kammaren av herr *Nilsson* i Göingegården *m. fl.* (II: 790), i vilka hemställts, såvitt nu är i fråga, att riksdagen måtte avslå Kungl. Maj:ts förslag om bemyndigande för Kungl. Maj:t att fastställa gymnasiets linjeorganisation vid högre allmänt läroverk även i vad avser försöksgymnasielinjer;

dels ock en inom andra kammaren av herrar *Fröding* och *Andersson* i Sundsvall väckt motion (II: 791), vari hemställts, att riksdagen i anledning av Kungl. Maj:ts förevarande proposition måtte uttala, att de fyraåriga gymnasielinjerna vid läroverket i Sundsvall tills vidare skall behållas.

Beträffande motiveringen för de motionsvis gjorda yrkandena torde få hänvisas till motionerna II: 790 och II: 791.

I propositionen har först redovisats, att inom skolöverstyrelsen utarbetats dels en promemoria med allmänna synpunkter på organisationen av de högre allmänna läroverken, dels särskilda promemorior angående de högre allmänna läroverken i Bollnäs, Linköping, Skellefteå, Sundsvall och Södertälje. Över dessa promemorior har yttranden inhämtats från berörda länskolnämnder, varefter skolöverstyrelsen framlagt vissa förslag rörande läroverksorganisationen i försökskommuner m. m. (s. 6 och 7 i propositionen).

Därefter lämnas redogörelse för försöksgymnasiernas nuvarande organisation samt skolöverstyrelsens nyssnämnda synpunkter och förslag (s. 7—13).

Skolöverstyrelsens förslag innebär dels att ett försöksgymnasium skall inrättas i Bollnäs från och med läsåret 1961/62, dels att gymnasierna vid högre allmänna läroverken i Bollnäs och Linköping skall successivt ombildas till försöksgymnasier från och med 1961/62 eller den senare tidpunkt Kungl. Maj:t bestämmer och gymnasiet i Sundsvall från och med läsåret 1960/61, dels ock att Kungl. Maj:t måtte föreskriva, att de fyraåriga gymnasielinjerna vid de högre allmänna läroverken i Linköping, Skellefteå och Sundsvall successivt skall avvecklas från och med läsåret 1960/61 och att en treårig linje av vanlig typ skall inrättas vid läroverket i Skellefteå från och med läsåret 1961/62.

Departementschefen har i ämnet anfört i huvudsak följande.

Allteftersom försöksverksamheten med enhetsskola får större utbredning minskas underlaget för gymnasier av hittillsvarande typ och ökas behovet av försöksgymnasier. Enligt skolöverstyrelsens beräkningar blir ombildning av nuvarande gymnasier till försöksgymnasier aktuell vid ett tjugotal högre allmänna läroverk under de närmaste åren. Hittills har fråga om inrättande av försöksgymnasium underställts riksdagen i varje särskilt fall, även i sådana, då fråga endast varit om att vid redan befintligt gymnasium inrätta försöksgymnasielinje. Skillnaden mellan en gymnasielinje av traditionell typ och en försöksgymnasielinje ligger emellertid huvudsakligen i utformningen av undervisningsplanerna och dessa underställes inte riksdagen. Det synes därför riktigast att anse allmän linje, latinlinje och reallinje, organiserad som försöksgymnasielinje, allenast såsom en variant av motsvarande linje i det vanliga gymnasiet. Kungl. Maj:t erhöll av 1953 års riksdag bemyndigande att fastställa linjeorganisationen för gymnasium vid högre allmänt läroverk — alltså att inrätta och avveckla gymnasielinjer — och har brukat erhålla bemyndigande av riksdagen att besluta om linjerna också vid nyinrättade försöksgymnasier. Med hänsyn härtill och till vad jag nyss uttalat om hur en försöksgymnasielinje bör betraktas synes det i fortsättningen, närmast av praktiska skäl, böra få ankomma på Kungl. Maj:t att besluta om utbildning, helt eller delvis, av gymnasium vid högre allmänt läroverk till försöksgymnasium.

Av det betraktelsesätt på frågan om försöksgymnasielinjernas natur, som jag sålunda anser att man bör anlägga, följer, att läroverkskommuns skyldigheter beträffande gymnasiet vid högre allmänt läroverk i kommunen också bör anses inbegripa försöksgymnasielinjer vid läroverket, och vidare att dessa linjer får anses organisatoriskt helt ingå i gymnasiet. I fråga om samläsning, examina, personalens tjänstgöring, kollegium, donationer och fackrepresentation bör de således betraktas som jämställda med de vanliga linjerna vid läroverket.

Huruvida läroverkskommun bör avfordras särskilt engångsbidrag till bibliotek och materiel vid försöksgymnasielinjers inrättande, torde — såsom också förutsattes i 1953 års gymnasieproposition — få prövas av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall.

Särskild regionindelning bör, som skolöverstyrelsen förordat, inte fastställas för försöksgymnasierna, utan en enhetsskolelev bör hänföras till det gymnasium, till vars område han enligt reglerna i läroverksstadgan hör, oavsett om gymnasiet är ett vanligt sådant eller ett försöksgymnasium. Om

både vanlig linje och försöksgymnasielinje finnes, bör eleven naturligtvis hänföras till försöksgymnasielinjen, eftersom denna är tillrättalagd för enhetsskolans elever. I gränzoner bör undantag få göras på sätt överstyrelsen förutsatt.

De allmänna synpunkter, som skolöverstyrelsen ansett böra anläggas på frågan om ombildning av gymnasium vid högre allmänt läroverk till försöksgymnasium, kan jag i stort sett ansluta mig till. Om det alltså är klart, att en gymnasielinje till övervägande del kommer att rekryteras av elever från enhetsskola, synes linjen böra bli av försöksgymnasiekaraktär. Undervisning av realskol- och enhetsskolelever i samma gymnasieklass medför naturligtvis vissa olägenheter för båda kategorierna, främst på grund av olikheter mellan kursplanerna och särskilt i fråga om historia och samhällslära. Dessa skillnader torde dock, som överstyrelsen framhållit, kunna utjämnas. I utjämnande riktning verkar också den förstärknings- och stöd- undervisning, som förekommer i försöksgymnasierna.

För enhetsskoleleverna kan de vanliga gymnasielinjernas fullständiga avvecklande vid ett högre allmänt läroverk medföra att de får konkurrera med elever från andra skolformer om möjligheterna att vinna inträde i gymnasium. Denna konsekvens torde emellertid vara oundviklig för ett övergångsskede och bör accepteras. Under detta torde, av hänsyn till båda elevkategorierna, frågor om upprätthållande av såväl linje av äldre typ som försöksgymnasielinje vid ett och samma gymnasium dock inte böra bedömas för schematiskt.

Såsom skolöverstyrelsen framhållit bör alltså ett gymnasium erhålla försöksgymnasielinjer och vanliga gymnasielinjer i de proportioner, som betingas av skolväsendets organisation på realskolestadiet inom området och av tillströmningen av olika elevkategorier till de särskilda linjerna. För att det skall bli möjligt att på ändamålsenligaste sätt få denna anpassning av gymnasieorganisationen till stånd bör Kungl. Maj:t enligt min mening inhämta riksdagens bemyndigande att fastställa linjeorganisationen vid högre allmänt läroverk även i vad avser försöksgymnasielinjer. Med en dylik lösning finns det ingen anledning att — på sätt skolöverstyrelsen hemställt — underställa riksdagen frågan om en fixerad ombildning av de högre allmänna läroverken i Bollnäs, Linköping och Sundsvall, utan dessa spörsmål torde senare, efter närmare förslag från överstyrelsen, få prövas av Kungl. Maj:t enligt de riktlinjer, som jag nyss angivit. Förslaget om inrättande i Bollnäs av ett särskilt försöksgymnasium vid sidan av det högre allmänna läroverket synes inte böra bifallas; frågan om anordnande av försöksgymnasieundervisning i Bollnäs får i stället lösas i samband med att Kungl. Maj:t prövar i vilken omfattning försöksgymnasielinjer skall ingå i det befintliga läroverkets organisation. Jag vill i detta sammanhang slutligen framhålla — för att inget missförstånd skall uppkomma — att frågan om upprättande av nya statliga gymnasier, vare sig de är helt eller delvis av försöksgymnasiekaraktär, liksom hittills självfallet måste underställas riksdagens prövning.

Alla försöksgymnasielinjer har hittills anordnats som treåriga. I 1958 års statsverksproposition uttalade jag, att jag räknade med att de nya gymnasier, som skulle upprättas, bleve treåriga, om inte särskilda förhållanden föranledde annan organisation. I föreliggande ärende har från några håll framhållits behovet och värdet av fyraåriga gymnasielinjer. Erfarenheten säges ha visat, att många elever, som är berättigade till inträde på treårig

linje, föredrar den längre men lugnare studiegången på fyraårig linje, särskilt i tanke att där få bättre betyg. Det har också gjorts gällande, att fyraårig studiegång överhuvudtaget är den enda lämpliga för latinlinjen.

Frågan om studiegångens längd på gymnasiet finner jag inte anledning att gå närmare in på här, då den måste bli föremål för särskilda överväganden och ställningstaganden i andra sammanhang. Vad det nu närmast gäller är vilken längd som tills vidare skall anses vara den lämpliga för vanliga gymnasielinjer vid gymnasier, som rymmer såväl sådana linjer som försöksgymnasielinjer. Hittills har, med utgångspunkt i 1950 års skolbeslut, försöksgymnasierna organiserats som treåriga gymnasier och det torde kunna sägas att en tolvårig studiegång fram till studentexamen varit riktpunkten för statsmakernas åtgöranden på detta område. Från denna utgångspunkt och med hänsyn till de av skolöverstyrelsen anförda skälen ansluter jag mig i princip till överstyrelsens uppfattning att en ombildning av fyraåriga vanliga gymnasielinjer till treåriga bör ske, där vanlig gymnasielinje och försöksgymnasielinje skulle förekomma samtidigt. De vanliga gymnasielinjerna, vilka rekryteras från realskolor, kommer i dessa fall främst att bestå av resande eller inackorderade elever, för vilka en treårig lärogång är ekonomiskt fördelaktigare. Fördelningen av eleverna på linjer och avdelningar underlättas med linjer av samma längd. Vidare är det vid elevernas val av bildningslinje till fördel för dem att kunna välja mellan linjer av samma längd och med anknötning till samma årskurs. Det är därvid särskilt angeläget att undvika, att elever i försöksskolorna avgår efter åttonde årskursen, i synnerhet i mindre kommuner, där en försvagning av 9 g på denna grund kan medföra att samläsning med 9 a helt eller delvis måste komma till stånd. Slutligen anser jag det vara av stor vikt att vi, innan ett gymnasium med enhetsskolan som understadium mera slutgiltigt skall utformas, får så goda förutsättningar som möjligt i åtminstone några fall att verkligen pröva denna kombination, anordnad som en tolvårig studiegång fram till studentexamen.

Det torde i enlighet med det av riksdagen år 1953 givna bemyndigandet ankomma på Kungl. Maj:t att fatta beslut i de fall, jag här senast avsett, nämligen att bestämma huruvida linje vid vanligt gymnasium skall vara tre- eller fyraårig. Jag har emellertid velat redovisa min principiella uppfattning i frågan — vilket alltså inte innebär något ställningstagande i de nu förevarande enskilda fallen — eftersom de av skolöverstyrelsen här aktualiserade spörsmålen rörande gymnasieorganisationen i enhetsskoleregioner bildar ett sammanhängande helt, från vilket frågan om de vanliga gymnasielinjernas längd inte gärna kan hållas helt skild.

Utskottet. Av den lämnade redogörelsen framgår, att Kungl. Maj:t av 1953 års riksdag erhållit bemyndigande att fastställa linjeorganisationen för gymnasium vid högre allmänt läroverk och att riksdagen i varje särskilt fall brukat lämna Kungl. Maj:t bemyndigande att besluta om linjerna också vid nyinrättade försöksgymnasier. Utskottet har funnit övervägande praktiska skäl tala för att Kungl. Maj:t erhåller det begärda bemyndigandet att fastställa gymnasiets linjeorganisation vid högre allmänt läroverk även i vad avser försöksgymnasielinjer och avstyrker följaktligen bifall till yrkandet i motionerna I: 642 och II: 790 om avslag på Kungl. Maj:ts framställning i detta hänseende.

Vidkommande motionen II: 791 får utskottet erinra om att det ankommer på Kungl. Maj:t att besluta om linjeorganisationen vid högre allmänna läroverket i Sundsvall. I detta sammanhang vill utskottet framhålla, att utskottet visserligen i och för sig hyser förståelse för de önskemål som i vissa fall torde föreligga att bereda gymnasieelever en lugnare studiegång i den 4-åriga linjens form, men att utskottet likväl icke ansett sig böra förorda, att motionen II: 791 föranleder någon riksdagens åtgärd.

Vad departementschefen i övrigt anfört och förordat har icke givit utskottet anledning till erinran eller särskilt uttalande.

Utskottet hemställer alltså,

a) att riksdagen må, med bifall till Kungl. Maj:ts förslag samt med avslag å motionerna I: 642 och II: 790, såvitt nu är i fråga, bemyndiga Kungl. Maj:t att fastställa gymnasiets linjeorganisation vid högre allmänt läroverk även i vad avser försöksgymnasielinjer;

b) att motionen II: 791 icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda.

3:o) Behörighetsvillkoren för rektorstjänster vid det obligatoriska skolväsendet. Såsom inledningsvis redovisats har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att bemyndiga Kungl. Maj:t att i huvudsaklig överensstämmelse med vad departementschefen förordat meddela ändrade bestämmelser om behörighetsvillkoren för rektorstjänster vid det obligatoriska skolväsendet samt i anslutning därtill vidtaga övriga erforderliga författningsändringar.

Sedan i propositionen först redovisats gällande bestämmelser rörande behörighet för rektorstjänster vid det obligatoriska skolväsendet, behörighetsfrågans tidigare behandling, Läroverkslärarnas riksförbunds underdåniga skrivelse den 28 april 1958 med hemställan om ändrade behörighetsbestämmelser för tjänst som rektor vid det obligatoriska skolväsendet jämte skolöverstyrelsens yttrande över framställningen (s. 17—21), uttalar *departementschefen* bland annat följande.

Rektorstjänsterna vid det obligatoriska skolväsendet är, liksom motsvarande tjänster vid allmänna läroverk och högre kommunala skolor, att hänföra till kategorien chefstjänster.

För chefstjänster i allmänhet meddelas som regel inte några formella kompetensföreskrifter. I fråga om rektorstjänsterna vid det obligatoriska skolväsendet är det visserligen av flera skäl — särskilt formerna för tillsättningsförfarandet och den roll som därvid tilldelats skolstyrelserna — nödvändigt att uppställa vissa formella behörighetsvillkor, men det är enligt min mening av vikt, att kretsen av formellt behöriga personer därvidlag inte

göres så snäv att sakligt sett lämpliga personer utestänges. Med hänsyn till skolväsendets bästa torde det vara förenat med mindre nackdelar, om den formella behörighetsregeln blir något för vid än om den blir något för snäv. Man måste nämligen i sista hand alltid bygga på den lämplighetsprövning som ankommer på tillsättningsmyndigheten, d. v. s. skolöverstyrelsen eller — i besvärsmål — Kungl. Maj:t.

I viss utsträckning har dessa synpunkter uppenbarligen redan beaktats i gällande behörighetsbestämmelser för rektorer vid det obligatoriska skolväsendet. Formella gränslinjer har emellertid dragits upp mellan olika grupper av lärare, medan det snarare bör vara ett önskemål att sådana gränslinjer såvitt möjligt raderas ut.

Av vad jag redan sagt framgår, att jag i allt väsentligt ansluter mig till de kritiska synpunkter på gällande bestämmelser, som Läroverkslärarnas riksförbund och skolöverstyrelsen anfört. Som riksförbundet framhåller innebär dessa bestämmelser otvivelaktigt, att ett betydande antal kommuner ställs utan möjlighet att under förberedelsen för och uppbyggandet av den nya skolan såsom skolledare förvärva lärarkrafter med långvarig och värdefull erfarenhet av det för denna skola nya inslaget, nämligen högstadiet. Och jag instämmer också helt med skolöverstyrelsen i dess mening, att det — både från rättvisesynpunkt och med hänsyn till önskvärdheten av ett brett rekryteringsunderlag — är önskvärt att lärare i läroämnena inte utestänges vid tillsättning av rektorstjänst i en kommun, som nyss påbörjat eller står i begrepp att införa försöksverksamhet och som därvid avser att anordna undervisning på högstadiet.

Hur behörighetsvillkoren för rektorstjänster vid det obligatoriska skolväsendet lämpligen bör utformas har Läroverkslärarnas riksförbund och skolöverstyrelsen delvis olika meningar om. Riksförbundet anser, som förut nämnts, i första hand att lärare i läroämnena bör vara behöriga att söka alla rektorstjänster vid det obligatoriska skolväsendet, alltså oavsett om den aktuella tjänsten omfattar eller kommer att omfatta högstadium. Skolöverstyrelsen däremot vill uppehålla vissa formella förutsättningar, syftande till att lärare i läroämnena skall kunna komma i fråga till rektorstjänst, endast om det kan förutses, att den kommer att omfatta ledningen av högstadium.

För egen del finner jag det lämpligast, att det formella kravet på lärarbehörighet inte begränsas, utan att behörighet till ordinarie lärartjänst vid det obligatoriska skolväsendet över huvud taget skall grunda formell behörighet till rektorstjänst inom detta skolväsendet. Bland annat för att tillgodose synpunkter av det slag, skolöverstyrelsen anfört, bör emellertid en sådan behörighetsregel kombineras med kravet att rektor skall äga de särskilda insikter, den erfarenhet och de övriga egenskaper som erfordras för rektorstjänstens utövande. Innebörden av en dylik regelkombination skall här något närmare belysas.

Enligt den första regeln skall det formella kravet på lärarbehörighet anses uppfyllt inte blott av den som är behörig till ordinarie folkskolläraryrket, småskolläraryrket eller övningslärartjänst utan också av den som är behörig till ordinarie lärartjänst i läroämnena eller ordinarie yrkeslärartjänst på försöksskolans högstadium. Genom den kompletterande regeln åstadkommes emellertid, att en materiell behörighetsprövning i varje särskilt fall skall göras med utgångspunkt i den aktuella tjänsten och de krav den ställer, t. ex. i fråga om pedagogisk erfarenhet och förutsättningar att fullgöra den med tjänsten förenade undervisningsskyldigheten.

Vid tillsättning av rektorstjänst i en kommun, som står i begrepp att införa försöksverksamhet med högstadium, bör uppenbarligen även en ämneslärarkompetent person ha goda möjligheter att fylla kompetenskraven — under förutsättning bland annat att anordningar kan träffas för att ta ut hans undervisningsskyldighet. Gäller det däremot en rektorstjänst, vars innehavare inte ens i framtiden kan väntas bli ansvarig för ledningen av högstadium, bör väl *som regel* en enbart ämneslärarberörig person knappast komma i fråga.

Den nu skisserade lösningen ansluter sig *i sak* nära till den av skolöverstyrelsen förordade. Under övergångstiden före den nya skolans allmänna genomförande blir det möjligt för överstyrelsen att bygga sitt avgörande i behörighetsfrågan på en allmän prognos — utan att därvid vara bunden av formella kriterier. Detta anser jag vara en avgjord fördel. Jag vill i detta sammanhang också erinra om vad jag i statsverkspropositionen till 1959 års riksdag (VIII ht s. 504 f.) uttalade om överföring av rektor vid realskola i kommun, där enhetsskola införes, till rektorstjänst vid det obligatoriska skolväsendet.

På nu anförda skäl förordar jag den ändringen av ifrågavarande bestämmelser att som behörighetsvillkor för rektorstjänst vid det obligatoriska skolväsendet skall gälla

a) att vara behörig till tjänst som ordinarie lärare vid det obligatoriska skolväsendet; samt

b) att äga de särskilda insikter, den erfarenhet och de övriga egenskaper som erfordras för rektorstjänstens utövande.

Det torde böra framhållas, att en övergång till dessa regler innebär, att nuvarande krav på att vara eller ha varit innehavare av ordinarie lärartjänst slopas. Den ökade garanti för lämplighet, som kan tänkas ligga i ett sådant krav, måste i varje fall vara ganska bristfällig, då någon kvalitativ skillnad mellan tjänstgöring som ordinarie och tjänstgöring som extra ordinarie lärare inte finns. Ofta beror det dessutom på tillfälligheter, om en lärare erhållit ordinarie tjänst eller ej. Det har också redan i flera fall inträffat, att Kungl. Maj:t lämnat extra ordinarie folkskollärare dispens för rektorstjänst vid det obligatoriska skolväsendet.

I detta sammanhang finns anledning erinra om att extra ordinarie lärartjänst enligt bestämmelserna i 5 § 1 mom. avlöningsreglementet för folkskolan inte kan förenas med rektorstjänst. Hindret härför torde nu böra undanröjas. I rektorstjänsternas allmänna konstruktion har sedan gammalt legat, att rektor vid sidan av sin rektorstjänst skall ha en lärartjänst av visst slag — som regel en ordinarie tjänst. Detta har förutsatts i bestämmelser om överstatförande av lärartjänster och i bestämmelser om tjänstepension för rektorstjänster.

Beträffande rektorstjänster i allmänhet innebär behörighetsföreskrifterna en garanti för att rektor också innehar lärartjänst. Så är nu ej fallet beträffande rektorstjänsterna vid det obligatoriska skolväsendet och den av mig nyss förordade behörighetsregeln innebär på denna punkt snarast en ändring i motsatt riktning. Flera skäl talar emellertid för att även en rektor vid det obligatoriska skolväsendet alltid som bottenjänst skall ha en pensionsgrundande lärartjänst. Med hänsyn härtill förordar jag, att i fall, då rektor vid det obligatoriska skolväsendet inte innehar lärartjänst, som är förenad med statlig pensionsrätt, den regeln införes, att han skall förordnas att tills vidare, intill dess han erhåller ordinarie sådan tjänst, inneha extra ordinarie

lärartjänst eller därmed jämförlig, med statlig pensionsrätt förenad anställning, som skolöverstyrelsen bestämmer. Därmed åstadkommes att rektor, såsom tidigare varit fallet, alltid har en lärartjänst att falla tillbaka på. Visserligen blir det, för att inte komplicera systemet alltför mycket, endast en extra ordinarie tjänst, men hela arrangemanget skall endast vara avsett som ett provisorium i en undantagssituation. Det bör framhållas, att förordnandet på den extra ordinarie tjänsten skall meddelas tills vidare och inte vara tidsbegränsat på annat sätt än att det skall upphöra, om rektor får annan pensionsgrundande lärartjänst.

Slutligen må anmärkas, att flera av de synpunkter, som här anförts beträffande rektorstjänsterna vid det obligatoriska skolväsendet, uppenbarligen också kan göras gällande i fråga om rektorstjänsterna vid vissa andra skolformer, främst de statliga realskolorna och de högre kommunala skolorna. Huruvida behörighetsvillkoren för dessa tjänster bör ändras torde det emellertid få ankomma på Kungl. Maj:t att pröva och den frågan får upptagas i ett senare sammanhang.

Utskottet tillstyrker bifall till Kungl. Maj:ts förslag under förevarande punkt.

Vad departementschefen uttalat och förordat har icke givit utskottet anledning till erinran eller särskilt uttalande.

Utskottet hemställer alltså,

att riksdagen må bemyndiga Kungl. Maj:t att i huvudsaklig överensstämmelse med vad departementschefen förordat meddela ändrade bestämmelser om behörighetsvillkoren för rektorstjänster vid det obligatoriska skolväsendet samt i anslutning därtill vidtaga övriga erforderliga författningsändringar.

4:o) Överlåtelse till Haparanda stad av en läroverksfastighet i staden. Som likaledes inledningsvis redovisats har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att medgiva, att den Kungl. Maj:t och kronan tillhöriga, för högre allmänna läroverket i Haparanda disponerade fastigheten, tomten nr 1 i kvarteret Lärkan med därå uppförda läroverksbyggnader, må på visst villkor överlätas till Haparanda stad.

Kungl. Maj:ts förslag innebär, att likställighet åstadkommes mellan Haparanda stad och övriga läroverkskommuner i vad gäller äganderätten till läroverkslokalerna. I enlighet härmed torde enligt vad departementschefen förordat den nuvarande läroverkstomten i staden — tomten nr 1 i kvarteret Lärkan — jämte därå uppförda läroverksbyggnader med ett fastighetsvärde av 1 362 647 kronor 73 öre böra överlätas till staden utan vederlag, varvid till överlåtelsen torde böra knytas villkor om ersättning

till kronan, därest fastigheten icke längre av staden användes till skoländamål, med värdet av anläggningen vid tidpunkten för det ändrade användningssättet.

Utskottet, som icke har något att erinra mot vad departementschefen anfört och förordat, tillstyrker bifall till Kungl. Maj:ts förslag och hemställer,

att riksdagen må medgiva, att den Kungl. Maj:t och kronan tillhöriga, för högre allmänna läroverket i Haparanda disponerade fastigheten, tomten nr 1 i kvarteret Lärkan med därå uppförda läroverksbyggnader, må på av departementschefen förordat villkor utan vederlag överlåtas till Haparanda stad.

Stockholm den 17 maj 1960

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet har närvarit

från första kammaren: herrar Näsström, Gillström, Einar Persson, Ivar Johansson, Birger Andersson, Axel Johannes Andersson, Holmqvist, Pålsson, Jacobsson, Rikard Svensson, fru Wallentheim, herrar Söderberg, Bertil Petersson, Kaijser och Källqvist; samt

från andra kammaren: herrar Skoglund i Doverstorp, Åkerström, Pettersson i Degerfors, Thapper, Jansson i Kalix, Ståhl, Gustafsson i Stockholm, Svensson i Stenkyrka, Nilsson i Göingegården, fröken Karlsson, fru Lewén-Eliasson, herrar Arvidson, Larsson i Hedenäset, fröken Vinge och herr Helén.

Reservationer

1) vid *punkten 1* (Den allmänna försöksverksamheten) av herrar *Kaijser*, *Skoglund* i Doverstorp, *Nilsson* i Göingegården och fröken *Karlsson*, vilka ansett att utskottet bort tillstyrka bifall till motionerna I: 642 och II: 790, i vad de avser språkundervisningen i gren 8 c av 9 y på enhetsskolans högstadium, och att utskottets hemställan därför bort ha följande lydelse:

»att riksdagen må, med bifall till motionerna I: 642 och II: 790, såvitt nu är i fråga, i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om uppdrag åt 1957 års skolberedning att vid utformningen av högstadiet beakta i motionerna anförda synpunkter.»

2) vid *punkten 2* (Ombildning av högre allmänt läroverks gymnasium till försöksgymnasium)

a) av herrar *Kaijser*, *Skoglund* i Doverstorp, *Nilsson* i Göingegården och fröken *Karlsson*, vilka ansett att utskottet bort tillstyrka bifall till motionerna I: 642 och II: 790, i vad de avser avslag å Kungl. Maj:ts förslag under förevarande punkt, och att till följd därav utskottets hemställan under a) bort ha följande lydelse:

»a) att riksdagen må, med bifall till motionerna I: 642 och II: 790, såvitt nu är i fråga, avslå Kungl. Maj:ts förslag om bemyndigande att fastställa gymnasiets linjeorganisation vid högre allmänt läroverk även i vad avser försöksgymnasier;»

b) av fröken *Vinge*

c) av herr *Helén*.